

ФОРМУВАННЯ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У СПІЛКУВАННІ З ОДНОЛІТКАМИ

Пісарєва О.

У статті викладена експериментальна програма розвивальних та формувальних впливів на ціннісні орієнтації у спілкуванні старших дошкільників з однолітками. Визначені мета і завдання формувальної роботи, а також психолого-педагогічні умови, що сприяють ефективній реалізації програми формування ціннісних орієнтацій старшого дошкільника у спілкуванні з метою підвищення рівня сформованості доброзичливих взаємин старших дошкільників з ровесниками в дошкільному навчальному закладі.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, спілкування, взаємовідношення, взаємодія.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. Одне з головних завдань, поставлених сучасним суспільством, є залучення підростаючого покоління до соціально значимих етичних цінностей. З динамічним розвитком соціуму, зміною аксіологічних пріоритетів суспільної свідомості проблема формування ціннісних орієнтацій набуває особливої актуальності в сучасній вітчизняній психології.

В більшості існуючих досліджень недостатньо розкриті можливості формування ціннісних орієнтацій на етапі дошкільного виховання. В той же час, провідні психологи, як зарубіжних (А. Адлер, К. Лоренц, А. Маслоу, Д. Роджерс, Е. Еріксон та інші.), так і вітчизняних (Л. Виготський, П. Гальперін, В. Давидов, О. Лурія, О. Леонтєв, В. Мухіна, Д. Ельконін та інші) наукових шкіл надають особливе значення дошкільному періоду в становленні особистості і її смислоутворюючих ціннісних компонентів. На їх думку, процес становлення ядра особистості – системи переконань і етичних ціннісних орієнтацій – найінтенсивніший саме в ранньому віці. Здатність дошкільників «відображати» етичні норми, цінності, правила, відношення до них і зразки етичної поведінки відкриває можливості для здійснення цілеспрямованої роботи по формуванню етичних ціннісних орієнтацій у дітей, починаючи з дошкільного віку.

У практиці дошкільного виховання така робота здійснюється в значній мірі стихійно, а в сучасній психолого-педагогічній науці недостатньо системно досліджені і представлені психологічні умови формування ціннісних орієнтацій у дошкільників на сучасному етапі розвитку суспільства, що визначає актуальність дослідження ціннісних орієнтацій в системі життєдіяльності дошкільників.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Визначити мету та завдання формувальної роботи. Викласти експериментальну програму розвивальних та формувальних впливів на ціннісні орієнтації у спілкуванні старших дошкільників з однолітками. Визначити психолого-педагогічні умови, що сприяють ефективній реалізації програми формування ціннісних орієнтацій старшого дошкільника у спілкуванні.

Вклад основного матеріалу дослідження. Формування етичних ціннісних орієнтацій полягає в свідомому і емоційному засвоєнні етичних цінностей. У старшому дошкільному віці дитина може не лише розуміти етичний сенс деяких дій, але і емоційно до них відноситься, а також виражати свій внутрішній стан і розпізнавати стан однолітків.

Емоційний компонент етичних ціннісних орієнтацій старших дошкільників виявляється в емоціях співчуття, співпереживання, радісного передбачення результатів поведінки. Особливостями емоційного компонента етичної сфери дошкільників виступає втілення їх відчуттів в образах, продуктивний характер уяви, що створює певний настрій.

Формування ціннісних орієнтацій зв'язане із збагаченням всього внутрішнього світу зростаючої дитини, розвитком її потреб, інтересів, мотивів. Становлення етичних ціннісних орієнтацій виражається у дітей старшого дошкільного віку в появі супідрядності, ієрархії мотивів поведінки, в якій етичні мотиви починають займати домінуюче положення.

Цінності спілкування – це ті значимі орієнтири процесу спілкування, які визначають не лише формальні, але і його основні змістовні характеристики.

У спілкуванні базові цінності (такі як добро, краса, правда, свобода, любов, справедливість, рівність) знаходять себе в таких цінностях, які виявляються лише в процесі спілкування: тактовність, чуйність, запобігливість, чемність, коректність, ввічливість, поблажливість, делікатність, толерантність.

З метою підвищення рівня сформованості доброзичливих взаємин старших дошкільників з однолітками в процесі спілкування нами здійснювалася робота по формуванню у дітей 5-6 років, які відвідують старшу групу дошкільного навчального закладу, ціннісних орієнтацій у спілкуванні з однолітками. Вона реалізувалася за допомогою спеціально побудованої експериментальної програми розвиваючих та формуючих впливів і полягала у впровадженні в виховний процес комплексу цих впливів, направлених на формування ціннісних орієнтацій у спілкуванні старших дошкільників.

Наша стратегічна мета полягала в активному формуванні ціннісних орієнтацій у спілкуванні старших дошкільників з однолітками на основі побудованої експериментальної моделі розвиваючих та формуючих впливів.

Формувальний етап дослідження було реалізовано впродовж 2011–2012 років. База проведення експерименту – ДНЗ №589 Оболонського району міста Києва.

Завдання формувальної роботи:

— розробити програму, спрямовану на формування ціннісних орієнтацій у спілкуванні старших дошкільників.

— апробувати розроблену програму з формування ціннісних орієнтацій у спілкуванні старших дошкільників, оцінити її ефективність.

Формувальна робота передбачала набір прийомів і засобів формування ціннісних орієнтацій старших дошкільників в спілкуванні. В ході роботи ми проводили етичні бесіди, ігри на закріплення розуміння ціннісних орієнтацій в комунікативній сфері.

Експериментальна робота здійснювалась у межах діючої у дошкільних закладах України програми “Впевнений старт”. Виховні завдання і зміст, визначені у програмі, допомагають старшим дошкільникам виховувати культуру дитячих бажань, сприяти становленню системи елементарних цінностей, позитивного ставлення до природи, предметів, людей, самої себе; створювати умови для формування її інтересів, намірів, планів; надавати простір для реалізації позитивних задумів у різних сферах життєдіяльності; виховувати культуру поведінки, приділяти увагу становленню основ моральної за змістом та активної за формою позиції; виховувати базові якості особистості (самостійність, працелюбність, людяність, розсудливість, справедливість, самовладання, самолюбність, спостережливість, відповідальність). Програма містить системні знання, що підводять старших дошкільників до формування загальних уявлення про поняття: дружбу, взаєморозуміння, взаємодію, емоційне, почуттєве спілкування, позитивне ставлення до партнера по спілкуванню, культуру стосунків з різними категоріями людей. Діти також оволодівають практичними вміннями і навичками підтримувати розпочату іншою людиною розмову, вчасно реагувати на репліки співрозмовника, налагоджувати дружні стосунки з однолітками, узгоджувати свої дії з партнерами у спільній діяльності, домовлятися, укладати угоди, виходити з конфлікту з найменшими затратами зусиль; поводитися мирнолюбно, виявляти турботу про інших, прагнути бути їм корисною; намагатися втішити, заспокоїти; привчати триматися в діалозі невимушено, вільно, без напруження, розмовляти тактовно, переконливо, відчувати емоційний тон розмови та коригувати його у позитивний бік при загостренні ситуації спілкування, коректно виявляти власне емоційне ставлення до предмета розмови чи співрозмовника, залежно від теми розмови і ситуації спілкування висловлювати прохання, вибачення, подяку, припущення, співпереживання тощо.

Експериментом не передбачалось змін у змісті цієї програми, нами було експериментально апробовано додаткові форми, методи та засоби по

формуванню ціннісних орієнтирів у спілкуванні старших дошкільників з однолітками.

Експериментальну роботу на даному етапі ми планували так, щоб сформувати уявлення дітей про дружбу, дружні й товариські взаємини, навчити їх будувати стосунки з однолітками на засадах прихильності, доброзичливості, чуйності, турботи, розуміння, співпереживання за допомогою різноманітних методів і прийомів: етичних бесід і різнопланових ігор.

Ефективним методом уточнення систематизації моральних уявлень старших дошкільників є етична бесіда, методика проведення якої розроблена У. Нечасвою, З. Петериною, І. Курочкіною та іншими дослідниками. [6]

Головна мета етичних розмов полягає у тому, щоб сформувати в дитини моральні мотиви поведінки, якими він міг керуватися у своїх вчинках. Такі розмови мають спиратися, передусім, на справжні події та явища, які у надлишку надає життя й діяльність дитини в колективі однолітків.

У процесі бесіди діти повинні висловити своє ставлення до предметів і явищ, поділитися почуттями, переживаннями. Проводячи бесіду, вихователь має пам'ятати, що вона повинна мати характер організованої розмови, яка проходить вільно, не напружено, у звичайних умовах і сприяє розвитку живої, образної мови дітей. Вимагати на кожне запитання розгорнутої відповіді не слід, інакше бесіда втратить свою невимушеність, стане нецікавою.

Зміст бесід повинен бути педагогічно цінним, сприяти здійсненню завдань всебічного виховання дітей і разом з тим бути посильним, психологічно близьким дитині-дошкільнику. Дотримання останньої вимоги особливо необхідне для того, щоб бесіда проходила активно, збуджувала думку дитини, допомагала утримувати її увагу і залишила б глибокий слід у її свідомості.

Якщо зміст розмови доступний та цікавий, то діти ставлять запитання, у них виникають яскраві емоції, оцінки. Це дозволяє обґрунтовано визначити, як діти сприйняли ідею, і дає можливість подальшого тактовного коригування поведінки дітей. Та обставина, що дошкільнята всією групою спільно обговорюють факти поведінки й різні ситуації, викликає співпереживання, емоційний вплив дітей один на одного, сприяє взаємному збагаченню їх почуттів та етичних уявлень. Поведінка вихованців старших груп переконливо свідчить про це. У цьому віці поступово відбувається перехід від сприйняття змісту окремих вчинків до збагачення понять позитивної поведінки. З допомогою етичних розмов вихователь пов'язує між собою у свідомості дітей розрізнені подання у єдине ціле – основу майбутньої системи моральних оцінок. Саме засвоєння етичних понять у системі допомагає старшому дошкільнику усвідомити сутність понять добра, справедливості, формує початкове поняття про людську гідність.

Наприклад, етична бесіда "Урок ввічливості", під час якої вихователь дає дітям уявлення про моральні норми відносин із оточуючими: доброзичливості, чесності, правдивості, навчає справедливо оцінювати свої вчинки та вчинки однолітків. Виховує культуру спілкування: вміння привітно розмовляти один з одним, з дорослими, чемно поводитись з товаришами.

Завдання програми розвивальних та формувальних впливів на ціннісні орієнтації у спілкуванні старших дошкільників з однолітками були такими:

- розвивати уявлення про дружбу й товаришування як прояв людяності;
- закріпити поняття турбота, щирість, взаємодопомога;
- розвивати прагнення встановлювати добрі стосунки з людьми;
- спонукати до дружніх і товариських взаємин з однолітками;
- привчати до відповідальності за свої вчинки, гуманного ставлення до іншої людини;

- розвивати уявлення про значення спілкування в житті людини, про те, що воно є засобом впливу на думки, почуття, поведінку людей;
- учити передавати словами багату палітру людських почуттів;
- формувати навички гуманістичного спілкування;
- збагачувати "мову почуттів", наповнюючи її гуманним змістом та ввічливими формами;
- допомогти дітям зрозуміти, моральні якості справжнього товариша;
- виховувати доброзичливе ставлення до товаришів.

Відомо, що в дошкільному віці найбільш близькою і зрозумілою для дитини діяльністю є гра. Взаємини дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності регулюються не стільки переключенням їхньої уваги на щось інше, скільки прямими вказівками та підказками правильних способів побудови дружніх взаємин з однолітками. У цьому віці дитина швидко засвоює форми налагодження контактів з іншими дітьми, що сприяє попередженню і подоланню конфліктних ситуацій. Тому, у своїй роботі з дітьми ми використовували колективні ігри-вправи, ігри-інсценування, сюжетно-рольові ігри, направлені на формування дружніх й товариських взаємин на засадах прихильності, доброзичливості, чуйності, турботи, розуміння, співпереживання. Під час організації ігор особливу увагу було приділено реальним взаєминам дітей. В процесі проведення таких ігор дошкільники стають усе більш уважними один до одного, помічають дії і настрої інших, прагнуть допомогти і підтримати партнерів. Крім того, помітно знижується агресивність багатьох проблемних дітей, зменшується число демонстративних реакцій, замкнуті, сором'язливі діти частіше беруть участь в спільній грі. Після проведення ігор діти починали більше і краще грати разом і самостійно вирішувати конфлікти.

Експериментальна програма розвиваючих та формуючих впливів, направлених на формування ціннісних орієнтацій у спілкуванні старших дошкільників допомагає дітям набути соціального досвіду, а саме: почуватись комфортно поруч з іншими, розуміти, любити та вибачати їх, контактувати, висловлювати свою думку, виявляти свою життєву позицію, приходити на допомогу, мати оптимістичний настрій.

Слід зазначити, що розроблена нами програма дала позитивні результати. У взаєминах дітей стали більш помітними прояви турботи, піклування один про одного, їх стосунки стали носити доброзичливий характер.

Орієнтовний зміст і форми роботи з формування ціннісних орієнтацій дитини-дошкільника у спілкуванні з однолітками представлено в навчальному посібнику «Дитина у сучасному соціокультурному середовищі». [ ]

Висновки. Аналіз ефективності розробленої експериментальної програми формування ціннісних орієнтацій старших дошкільників у спілкуванні з однолітками показав, що проведена робота сприяла появі суттєвих змін в знаннях і розумінні ціннісних орієнтацій, позитивному ставленні до цінностей, здатності до встановлення міжособистісної взаємодії відповідно до ціннісних орієнтацій, прагненні до надання дієвої допомоги, позитивної спрямованості у спілкуванні.

Також, аналіз дозволяє зробити висновки про досягнення дітьми більш високого рівня сформованості етичних ціннісних орієнтацій в спілкуванні з однолітками. Зокрема, діти точніше визначали етичні цінності, підвищився рівень усвідомлення ними етичних норм (перехід на вищий – рефлексивний рівень). У дітей яскравіше виявлялося емоційне відношення до етичних норм у спілкуванні, при взаємодії з однолітками переважала позитивна етична спрямованість. Все це свідчить про ефективність виховних впливів, що апробувалися.

Розроблена програма спеціальних психолого-педагогічних виховних впливів, спрямованих на формування ціннісних орієнтацій дитини старшого дошкільного віку у спілкуванні з однолітками, призводить до стійких позитивних змін, які закріплюються та позитивно впливають на розвиток особистості дитини в соціокультурному середовищі.

Результати використання спеціальних психолого-педагогічних виховних впливів дозволяють зробити висновок про ефективність запропонованих шляхів формування у старших дошкільників ціннісних орієнтацій у спілкуванні з однолітками.

Психолого – педагогічними умовами, що сприяють ефективній реалізації моделі формування ціннісних орієнтацій старшого дошкільника у спілкуванні, виступають:

- врахування особливостей формування ціннісних орієнтацій у дошкільників в спілкуванні з однолітками (зокрема, опора на емоційно-чуттєве сприйняття і продуктивну уяву дітей в процесі інтеріоризації етичних цінностей і норм, наслідування, наявність базових потреб в спілкуванні, любові тощо);

- наявність певної підготовки педагогів дошкільних навчальних закладів до організації спеціальної спільної з дітьми оцінної діяльності;

- підвищення аксіологічного потенціалу сучасних програм дошкільної освіти шляхом включення в їх зміст спеціальних розділів, пов'язаних з цілеспрямованим формуванням орієнтацій дітей на загальнолюдські етичні цінності, які відповідають вітчизняним культурним традиціям;

- комплексний характер впливу на всі компоненти комунікативної сфери дитини, організація спеціальної ціннісно-орієнтаційної діяльності дітей;

- опора на психологічні механізми формування і функціонування ціннісних орієнтацій;
- сприятлива психологічна і етична атмосфера;
- використання в досліджуваному процесі спеціальних ігрових форм діяльності, направлених на прищеплення ціннісних орієнтацій в комунікативній сфері дошкільника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зазульская, О. В. Формирование доброжелательных отношений между дошкольниками / О. В. Зазульская // Ребенок в детском саду. – 2006. – № 1. – С. 2–8.
2. К проблеме формирования ценностных ориентации и социальной активности личности: Сб. науч. трудов / Под ред. В. С. Мухиной. — М., 1979. — 100 с.
3. Космачева, Н. В. Психологические основы формирования нравственных ценностных ориентаций у дошкольников / Н. В. Космачева // Сборник научных статей аспирантов и соискателей. Вып. III. – Коломна : КГПИ, 2004. – С. 75–79.
4. Кравцова Е. Ребенок внутри общения: как дети дошкольного возраста общаются друг с другом / Е. Кравцова // Дошкольное образование. – 2005. – № 4. – С. 6–9.
5. Курочкіна І. М. "Про культуру поведінки й етикеті" // Дошкільне виховання. 2003. № 10. – С. 31–43.
6. Пісарєва О. В. Ціннісні орієнтири як основа особистісного розвитку дитини. Становлення цінностей у психологічному вимірі соціального буття особистості. Соціальна мужність як цінність. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. / За ред. С. Д. Максименко та ін. — Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. — С. 120–123.
7. Пісарєва О. В. Виявлення первинних ціннісних орієнтацій старшого дошкільника в спілкуванні з однолітками. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Київ. : «Срібна хвиля», 2012. – Том IV. Психологія розвитку дошкільника. – Випуск 8. С. 224–232
8. Пісарєва О. В. Особливості прояву ціннісних орієнтацій у спілкуванні старших дошкільників” // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – К. : „Срібна хвиля”, 2013. – Том IV. Психологія розвитку дошкільника. – Випуск 9. – С. 236–247.

Писарева Е.

ФОРМИРОВАНИЕ У СТАРШИХ ДОШКОЛЬНИКОВ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ В ОБЩЕНИИ С РОВЕСНИКАМИ.

В статье представлена экспериментальная программа развивающих и формирующих воздействий на ценностные ориентации в общении старших дошкольников. Определены цель и задания формирующей работы, а также психолого-педагогические условия, способствующие эффективной реализации программы формирования ценностных ориентаций старшего дошкольника в общении с целью повышения уровня сформированности доброжелательных взаимоотношений со сверстниками в дошкольном образовательном учреждении.

Ключевые слова: *ценности, ценностные ориентации, общение, взаимоотношения, взаимодействие.*

Pisareva E.

FORMING FOR SENIOR UNDER-FIVES OF THE VALUED ORIENTATIONS IN SOCIALIZING WITH PERSONS OF THE SAME AGE.

In the article the experimental program of the developing and formings affecting is presented the valued orientations in intercourse of senior under-fives. A purpose and tasks of forming work, and also psychological-pedagogical terms, cooperant effective realization of the program of forming of the valued orientations of senior preschool child in socializing with the purpose of increase of level of formed of benevolent mutual relations with coevals in preschool educational establishment, is certain.

Keywords: values, valueorientations, communication, relationships, co-operation.

УДК 373.2.034

МОРАЛЬНО-ЦІННІСНИЙ КОМПОНЕНТ САМОСТІЙНОСТІ ЯК БАЗОВОЇ ЯКОСТІ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Савченко М.

У статті розкривається зміст морально-ціннісного компоненту самостійності як базової якості особистості дитини дошкільного віку. На основі аналізу психологічних та педагогічних досліджень, присвячених проблемам морального виховання, здійснено спробу виділити основні прояви цього компоненту, його складові і засоби виховання.

Ключові слова: базові якості особистості, самостійність, морально-ціннісний компонент, етичні інстанції, засоби виховання.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Дошкільне дитинство – важливий період людського життя, в якому відбувається загальний розвиток дитини, набуття нею знань, умінь і навичок, виховання базових якостей особистості (довільність, самостійність і відповідальність, креативність, ініціативність, свобода поведінки і безпечність, самосвідомість, самоставлення, самооцінка) та засвоєння загальнолюдських цінностей і моральних норм. Особливого значення набуває також засвоєння дитиною морального досвіду людства.

У цей період визначальним є те, як дитина використовує цей досвід у власній поведінці, чи спирається на нього в різних життєвих ситуаціях, які ціннісні орієнтири обирає. Та чи та поведінка дошкільника залежить від розвитку в нього базових якостей особистості, однією з яких виступає самостійність.

Вивчення морально-ціннісного компоненту є окремим завданням дослідження проблеми виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності, яка здійснювалась у межах наукової